

کولتور و موزده

قوتلاما عادت - عنعنہ سی

یازار : فرهاد جوادى یکان سعدى (عبدالله او غلو) /

ایران - آذربایجان - اورمیه / ۲۰۱۴ / ژانویه / ۳۰

ھەر خالقین اۋزونه گۆرە ، زامان سورە سیندە بیریکیلیمیش معنوی ثروتلری واردی کی او خالق گوندە لیک یاشامیندا ، اوندان یارارلانیر و اۋز مادی ھئیئتی ایله بیرلیکدە ، بو معنوی ھئیئتینی دا سورمکدە دیر. بو معنوی ھئیئتی تشکیل وئره ن تورلو- تورلو عونصورلردن بیررسی دە، کوتلاما عادت- عنعنە و تۆره ن لری و سۆز ایفاسی دیر. تورک خالقی دا آن آسکی کئچمیشە مالیک اولان خالق کیمی ، بو کیمین عادت، عنعنە و دبلردن دۇلغون بیر خالق کیمی اۋندە و ایرە لی لمکدە دیر. آن آسکی زامانلاردان ، کوتلاما (تبریک دئمە) عادت عنعنە سی ، تورک سۈیلو خالقلاری آراسیندا ، اونلارین معنوی ھئیئتیندە اۋز رولونو ایفا ائتمکدە دیر.

خالق ، کوتلامادا بیرى – بیریسینه خوشباختلیق ، سعادت ، اوغور ، باشاری ، بۇللوک، ساغلیق، برکت دیله مکدە بولونور کی بو دا اینسانین ، خئیرسئوہ رایینی ، اینسانی داورانیشینا و اینسان ھئیئتینین معنوی یۇنلرینی قابارتماقدا و اوزە چیخاردیب ، اۋن پلاندان اولماغینی ثبوت ائتدیره ن لردن بیررسی ساییلیر. بو کوتلاما عادت- عنعنەسی تورک خالقلاریندا ، اونلارین میفولوژیا تاریخینین درینلیگیندە اۋز کۆکونو بولور. بو عادت ھەر بیر تورک خالقینین میفولوژیاسی اساسیندا ، اۋزونه خاص و اۋزە ل بیر اونگون (توتئم) و بَلگە سیله اۋز یاشام داوامینی سورمکدە دیر. کوتلاما عادتینین تورک خالقلاری آراسیندا چئشیتلی

سىمگە لىر و بىلگە لىرى واردى كى كۆكۈ اونلارلىن ايناملار ، مېفولۇژى و مېتولۇژى ھىئىتلەرىنە باغلىدىر. اۇرنىلىن بعضى تورىك خالقلارى اۇز ايناملارى اساسىندا قوردۇ ، بعضىسى قۇيونو ، بعضىسى بالىغى ، بعضىسى "وازو" يا گۈلدانى كوتلاما عادت عنعنە سىنە ، سىمگە و بىلگە سىچىب و اونونلا اۇز كوتلاما دويغوسونو ياشادىر و باشقاسىنا ايفا ائدىر. اسكى زامانلاردا خرىستىئانلىق عالمىندە " ائوگورىو " Augurio (تبرىك، كوتلاماق) ادلى تۇرە ن وار ايمىش كى بو تۇرە ن سۈرە سىندە ، بىر سىرا پاپازلار " ائوگورى " Auguri ادلى بىر اۈزە ل گروپا عابىد، گلە جىك حاققىندا اۈن گۈرۈلۈك ائدىرمىشلر. زامان سۈرە سىندە بو تئرمىن بىر پوزىتىو دىر قازانمىش و كوتلاما و ايبى خوش نىت دىلئكلر و عىنى حالدا كۈتو و پىس دىلئكلر اوچون دە كوللانلىرىمىش و "اوغورلو اۈن گۈرۈلر" سۈيلە نىشى اوچون دە كوللانلىرىمىش. بئله لىكلە "ائوگورى" Auguri سۈزو يىنى ايل كوتلاماسىنىدا و دوغوم گونو موناسىيەتلەرىندە كوللانلىرىدى. ايندى "ائوگورى" سۈزو تىكلىكدە دە، سۈيلە نىلىر و آنلامى كوتلاماك و خوش- ايبى دىلئكلر دىلە مكدىر.

بىز بو سونولان مقاله دە بو كۆكلۈ عادت عنعنە نى، اسكى تورىك اينانجى و مېفولۇژى(مېتولۇژى) آچىسىندان آچىكلانماغىنا چالشمىشىك. سومئر مېفولۇژىياسى اساسىندا "آنشار" Anşar(گۆك دونياسى) ايله "كىشار" Kişar (يئر دونياسى) ائولنمە سىندن تانرىلار يارانىر: آن An- ائنىكىEnki- اىگىگى لىرİgigi - آنوناكى لىرAnunaki . اىگىگى لىر گۆيدە ياشىيرلار و آنوناكى لىر يئردە و يئر آلتىندا ياشىيرلار. بو تانرىلاردان بىرىسى كاي Kay(گاي

Gay- قاي Qay- خاي Xay- هاي Hay) ائركك تانرى و ديگرى ايسه "داي"

Day(تاي Tay) ديشى تانرى دير. دئمه لى بو تانريلاردان "گاي" Gay (قاي Qay ، كاي

Kay ، خاي Xay ، هاي Hay) و "داي" Day(تاي Tay)-ين ائولنمه سيندن ، سولار ، اوكيانلار

و كارالار يا قاره لر (داغ، داش، قاي، قورولوقلار) يارانير و كايا / قايا ايله سويون بيرلشمه

سيندن اينسان دوغولور.

«سومئر تانريلارينين ليسته سيني وئره ن بير لوح يا لوحه ده ، ايلكسل (اوليه) "دنيز" ي

گؤستره ن رسيم-يازيسى ايله يازيلميش اولان تانريچا "ناممو" Nammu ، گؤك ايله يئره

ياشام وئره ن آنا اولاراق بتيملنميشدير. بو حالدا سومئرلر گؤك ايله يئرى ، ايلكسل(اوليه)

دنيزين ياراتديغى اورونئر اولاراق قبول ائديرلر. سيغير و تاخيل تانريلارينين گؤيده

دوغوملاريني، سونرا دا اينسانليغا بوللوق و بركت گتيرمك اوچون يئر اوزونه

گؤندريليشلريني آلاتان "سيغير و تاخيل" ميتى بو ميصاعلارلا باشلار :

گؤك ايله يئر داغينين آرديندا

آن، آنوناكى لرى دؤل لى و مايالانديردى.

قازمانين ، (بو دَيرلى تاريم آلتى نين) اورتايا چىخاريليشيني و كوت سانماسيني آلاتان بير

شعير بو بؤلومله باشلار :

آفندى يارارلى اولانى اورتايا چىخارماق اوچون قرارلارى ديشتيريله مَه يَن افندى

توپراکدان اۆلكه نین توخومونو فیلیز آندیرن(=جوانه لندیرن) ائنلیل

یئردن گۆیو آبیرمایی دوشوندو

گۆکدن یئری آبیرمایی دوشوندو.

"سیغیر و تاخیل" شعیرینین ایلک میصر اءسیندان گۆی ایله یئرین بیرلیگینین ، آتہ یی(آتک) یئرین آلتی ، زیروه سی ده گۆیون تپہ سی اولان بیر داغ اولراق دوشونولدو غونو سؤیله مک منطیقلی دیر. ائوره نین(کائیناتین) کۆکنینی آچیکلایان قاوراملاری (مفهوم لاری) بئله دیر : باشلانغیچدا ایلکسل دنیز وار ایدی. سومئرلر اونو هر زامان وارمیش کیمی دوشونموشلر. ایلکسل دنیز، گۆک ایله یئرین بیرلیگیندن اولوشان (تکوین تاپمیش، متشکل)کۆسمیک داغی ووجودا گتیردی.

تائریلار اینسان بیچیمینده کیشی لشتیریلدیینده، "آن"An

(گۆیGöy//گایGay//کایKay//خایXay//هایHay) ائریل یعنی آرکک ، "کی" Ki (یئر)

دیشی دیر. اونلارین بیرلشمه لریندن هاوا ائنلیل دوغدو. هاوا تائریسی "ائنلیل" Enlil یئردن

گۆیو آبیردی و باباسی "آن" گۆیو آله گنچیریرکن، ائنلیل آناسی "کی"یی (یئری)، آله

گنچیردی ، ائنلیل ایله آناسی "یئر"ین بیرلشمه سی ائورنین (کائیناتین) دوزنله مه سین،

اینسانین ، حیوانلارین ، بیتکی لرین یارادیلیشی و اویگارلیغین قورولوشونو باشلاتدی.

سومئرلرین، "سین" Sin و "نئنا" Nanna اولراق ایکی آدلا آندیغی "آی" تائریسینین هاوا-

تائریسی ائنلیل-ین اوغلو اولدو غونو دوشونمه لرینه دایاناراق ، آیی بیچیمده آتموسفئردن

اولوشتورولموش پارلاق، ھاوا- بَنزَرى بىر جىسىم اولاراق دوشوندوكلرى سونوجونا وارماق

،عاغىل دىشى دئىيلدير. و گونش- تانرىسى "اوتو" Utu ايله ونوس- تانرىچاسى "ايناننا"

inanna چوققلارى اولوب، بو ايكي پارلاق جىسمين "آى" Ay آتموسفئردن

اولوشتورولدوقدان سونرا اوندان ياراتيلميشلار. "يابانى اوكوزلر كىمى (آى) چئوره سينده

گزينن بويوك لر" و"توخوم كىمى (آى) چئوره سینه ساچيلميش اولان كيچك لر" ديهه بيتيمله

نن ديگر گزه گن لر و ييلدیزلار اوچون ده عىنىسى گنچرلىدير. اينسانين هنوز

ياراتيلمادىغى زامانلاردا، نىپپور Nippur تانرىلارى انليل، "گنج قىزى" تانرىچا Ninlil

"نينليل" دير. "ياشلى قوجا قادىنى" دا نينليل-ين آناسى "نونبارسئگون" Nunbarşegun

ايدى. نينليل-ين انليل ايله ائولنمه سىنى عاغلىنا و يوره گينه قويان آناسى ياشلى قوجا قادىن

"نونبارسئگون"دور. انليل ايرماكد(چايدا) قايق ايچينده نينليل ايله ائوله نير و اونو آى

تانرىسى "سين"، گنجه (حاميله) بوراخير... ميلاددان اۇنجه اوچونجو مين ايلده سومئرلر، آن

آزىندان آدلارى ايله ، يوزلرجه تانرىا صاحيب ديلر... بو تانرىلاردان چوخو ايكىنجى درجه

ده دير- يعنى، اينسان كىمى دوشونولموش اصيل تانرىلارين انشلىرى، چوققلارى و

خيدمتكارلاردىلار. بىر قىسمى ده مومكون قده رى ياخشى تانينان و بوگون ساپتانامايان

تانرىلارين آدلارى و صيفتلردير. يئننه ده ايل بويونجا قوربانلار ، تاپينما و دوعا توره ن لريله

چوخ آرتيق سايبدا تانرىيا عيادت ائيدردى. بو يوزلرجه تانرىدان آن اؤنملى اولان دؤرد دنه

سى گؤك تانرىسى "آن"، ھاوا تانرىسى "انليل"، سو تانرىسى "انكى" و بويوك آنا تانرىچا

"نین خورساگ" دیر. عمومیتله دوردو تانری لیسته سینین باشیندا یئر آلیر و اؤنملی ائیلَم (فعل – ایش) لری بیرلیکده یئرینه گتیره ن بیر گروپ اولراق گؤسترلیلردی. میلاددان اؤنجه تقریباً ۲۵۰۰ لره گنده ن آلمیزده کی قایناقلاردا هاوا-تانریسی ائنلیل-ین پانتئونون باشی اولراق گؤرونمه سینه قارشین ، بیر زامانلار گؤک-تانریسی "آن"-ین سومئرلرجه پانتئوداکی آن یوجه حوکومدار اولراق قبول گوردویونو دوشوندوره جک یئترلی ندن واردیر. سومئرده "آن" تانریا مینلرجه ایل تاپینیلدی، آنجاق باشلانغیجداکی اوستونلویوندن چوخ شئی ایتیردی، پانتئوندا اولدوقجا بلیرسیز بیر فیگور حالینی آلدی و داها گئچ دئویرلرین ایلاهی و میتلرینده داها آز سؤزو ائدیلیلر اولدو ، بو سوره ایچینده کؤچلرینین چوخو تانری ائنلیل-ی گئچدی. سومئر پانتئونونون بؤیوک فرقله آن اؤنملی تانریسی ، آیین، میت و دعاالاردا باسقین بیر رول اوینایان، هاوا- تانریسی ائنلیل دیر... ائنلیل ، "تانریلارین باباسی" ، "گؤک و یئرین کرای" ، "بوتون اؤلکه لرین کرای" اولراق تانیتماقدادیر... گونو اورتایا چیخاران ، اینسانلارا مرحمت گؤسترن ، توپراقدا هر تورلو توخوم، بیتکی و آغاجین یئتیشمه سینی تاسارلایان تانری او ایدی. اؤلکه یه بوللوق ، برکت و گووه نجی گتیرن او ایدی.»^۱ رشیدالدین فضل الاله جامع التواریخده یازیر کی "اونگون" (توتئم، بَلْگه، سیمگه) سؤزونون کؤکو ing "اینگ" دیر و "اینگ" ing تورکچه سؤزدور و آنلامی "موبارکلیک" (قوللوق) دور. نئجه کی تورک لر دئیهر لر "اینگ بولسون" ing bolsun یعنی "موبارک اولسون" ، "کوتلو اولسون" ^۲. "عبدوالقادر اینان" یازیر کی رشیدالدین فضل الالهین جامع

التواریخده یازدیغی "اینگ" ing سۆزو "موبارک" و "کوتلو" آنلامیندا ، یانلیش دیر و دوزو

idug "ایدوگ" دور. چونکی "ایدوگ" idug اسکی تورک دیلینده "مقدس" و "موبارک"

آنلامیندا ایشلنیرمیش و تورک لر اصلا و ابدأ "اینگ" ing سۆزونو "موبارک" آنلامیندا

تانیمیرلار ۳. حالبوکی رشیدالدین فضل اللاهین قنید ائتدیگی "اینگ" ing سۆزو (موبارک

آنلامیندا) گئرچک دیر و کؤکو اسکی تورک – سومئر میفولوژیاسینا دایانیر و حقیقتی وار.

"اینگ" ing یا "انگ" Eng سۆزو ، تورک- سومئر تانریلار پانتئونون باش تانریسی ،

تانریلار باباسی ساییلان ، ائلیل هاوا تانرینین آدی ایله باغلی دیر. او تانری کی بوللوق ،

برکت ، محصولدارلیک، اکین، تاخیل، بیتگی و رفاه اولکه یه گتیریر. "اینگ" ing یا

"انگ" Eng ، ائلیل تانرینین آدینین بیرینجی بؤلومودور و "تانری" آنلامیندادیر. "اینگ" یا

"انگ" ده کی "ن" بوغازلی حرف (نون غوننه) دیر و "نگ" ng سسی وئریر و اصلینده

"اینگ" ing یا "انگ" Eng سۆزو "این" in و "ئن" En دیر. "ائلیل-ین بوللوق ، رفاه،

برکت، محصولدارلیک، آرتیم، بیتگی تانریسی اولدوغو اوچون ، بو تانرینین آدینین ایلیک

بؤلومو اولان "ئن" یا "این" تورک خالقینین دیلینده یوخاریدا سایدیقلاریمیزین تمثیلجیسی

اولاراق ، "إن" En// "ئن" En سۆزو ، تورک دیلی کاموسونا گیرمیش و ایندی ده "ئن(بؤیا

قارشیت) – اننینه- ائلی – انسیز – انگیل" فورماتلاریندا ایشلنمکده دیر. بیر شئی ائندن

بؤیودوکجه ، گئنیشله نیر ، آلان آلیر، بو یوزدن "ائلی" Enli سۆزو تورک کاموسوندا ،

بوللوق ، برکت، چوخلوق ، گئنیشلنمک آنلامی داشییاراق ، تورک خالق طرَ فیندن

كوللانماقدادير. "ائن" En اسكى تورك ميفولوژياسيندا تانرى آنلامى داشيماغى اوچون ،
 عىنى حالدا بو سۆز مقدسلىك و كوتساللىق آنلامىنى دا داشيبيير. رشيدالدين فضل اللاهين
 جامع التواريخينده يازيلمىش "اينگ" ing (اينگ Eng) سۆز و ده ، كوتسال آنلامىنى
 حاقلى اولاراق داشيمالىدير. حال "عبدوالقادير اينان" ، "اينگ" ing (اينگ Eng) سۆزونو
 يانلىش بولورلار ، سببى بودور كى ، او گرەك بو سۆزون كۆكونو تورك ميفولوژى و
 ميتولوژى تاريخىن دىنلىكلرىندە اختارمالي و آرامالي ايدى و بو سۆزە تورك
 ميفولوژياسى ايله ياناشمالي ايدى كى مع الاسف بو يۇندان ياناشمايبيدير. جامع التواريخده
 يازيلمىش "اينگ" ing (اينگ Eng) سۆز و ، "اينگ بولسون" Eng bolsun جوملهسىنى
 خالق آراسيندا كوللانماغىنا سبب اولوب ، آما خالق بو جومله نى سون مين ايللىكلردە "گ"
 سسىنى سالاراق ، "ائن بولسون" En bolsun فورمادا ايشلدىبدير ، يعنى "ائن تاپسين ،
 ائىلى- گننىشلى اولسون، فراخ تاپسين، يۇغونلاسين، بۇيوسون و قالينلاشسين". ايندى ده
 آذربايجان تورك خالقى ، بيرىسى بير سببه گۆره چوخ سئوينيب شئله ننده ، غرور دوياندا و
 مغرورلاشاندا ، او آدام حاققىندا "يامان ائىله نير ، عجب ائىله نير، گۆر نجه ائىله نير" و بو
 كىمى سۆزلر و ايفاده لر دئيىلير ، يعنى اۆز ساده دىللميزله دئسك ، ائىلنمك همن
 "فراحلانماك ، شيشمك و شيشه لىنمك ، مغرورلاشماق، يئكهلىك و اولولوق حيسسىنى
 دويماق" دىمكىدير. "اينگ/اينگ/اينگ Eng" ، تانرى آنلامىندا اولماغا گۆره ،
 كوتسال سۆزدور و "اينگ بولسون" ing bolsun دئيىلنده ، حقيقتده بير شئى يا بير كسى

قوتسالاشدیریرسان و اونا قوتساللیق و کوتلوک بخش ائدیرسن . "اینگ بولسون" ing

bolsun اصلینده لوغت معناسی "تانری اولسون"دور آما مجازی معناسی "کوتسال

اولسون" یا "کوتلو اولسون"دور. چونکی تانری هر نه یه قادیردیر ، هر نه یی ایسترسه ،

کوتسالاشدیرار و اونا کوتلو ائده بیلر. او ایسترسه محصول ، تاخیل اورونلر و بول اولار ،

بوللوق اولار ، او ایسترسه بیر شئی یا بیر آدام ، کوتسال و یئنیلمز اولار و اونا هنج بیر شرّ

یا قارا گوج و قوّه باتا بیلمز . دئمک اویله چیخیر کی رشیدالدین فضل اللاهین قنید ائتدیگی

"اینگ"ing = موبارک و کوتلو آنلامیندا ، سهو و یانلیش دئیلمیش، اساسی و حقیقتی وار.

هاوا- تانریسی ائلیل، هر تورلو آغاچ و بیتکینی فیلیزلندیرمه یی و اولکه یه بوللوق و رفاه

گئتیرمه یی عاغلینا قویار. بو آماجلا ایکی کولتوره ل وارلیق اولان "ائمئش"Emeş (یاز)

ایله "ائتئن"Enten (قیش) قارداشلارینی یارادیر و هر بیرینه اوزه ل گورئولر(وظیفه لر)

وئریر. آشاغیداکی میصراعلار بو گورئولرین نئجه یئرینه گتیردیگینی آنلاتیر : "ائتئن"

Enten دیشی قویونلارا قوزولار ، دیشی کئچی لره اوغلاقلار دوغورتدو، اینک و بوزاغی

چوخالتدی ، قایماغی و سوتو بوللاشدیردی، اووادا یابان کئچیسی ، قویون و انششه بین

اوره گینی سئوینچله دلدوردو، گؤک یوزونون قوشلارینا- ائنگین(= وسیع ، فراخ، گسترده)

یئریوزونده یووا قوردوردو، دنیزین بالیقلارینا – سازلیکلارا (= قامیشلیقلاردا)

یومورتالارینی قویدوردو، خورمالیقدا و باغدا بالی و شرابی بولارتدی ، یئتیشدیکلری هر

یئرده ، آغاچلارا مئیوه وئردیرتدی ، باخچالاری یئشیللیک لره بورودو، بیتیکلرینی

زنگینلشدیردی، ائولکآرده تاخیلی بوللاشدیردی ، اییی و خوش حویلو باکیره "آشنان"
 Aşnan (تاخیل تانریچاسی) کیمی گوربوزلشمه لرینی ساغلادی. "ائمش" Emeş آغاچلاری
 و تارلالاری وار ائتدی، آخیرلاری و آغیل لاری گنیشلئتدی، چیفتلیک لرده اورونلری
 چوخالتدی ، تورپاغی دوناتدی و بزه دی... ائولره بول اورون (محصول) گیرمه سینی ،
 آمبارلارا تپه لمه بیغیلما سینی ساغلادی ، کندلر و یئرلشیم بیریم لری قوردوروب اولکه ده
 ائولر اینشا ائتدیردی ، داغلار بویونجا تاپیناکلار (=معبدلر) یوکسلدی. ۴ آن اسکی اینانجا
 گۆره باش تانری "آنق" Anq (nq نون غوننه اولاراق داها دوغروسو "ق" ساقیط اولاراق
 "آن" An ویاخود "ن" ساقیط اولاراق "آق" Aq)، یئر تانریچاسی "ائنکی" Enki ایله ائولنیر و
 ایلکین سولاری و اوکیانی ، داها دوغروسو "تای" Tay یا Day "دای"-ی دوغور، یارادیر.
 آنق + ائنکی Enki.An=Enki (تای، دای، زای، سای) . دای، تای، زای، سای
 tay, day, zay, say همن تورک دیلینده "چای" یا "سو" دئمک دیر. گۆک تانری بو "تای" یا
 "دای" (چای، سو) ایله ائولنیر ، یئر اوزو دونیاسینی دوغوب یاراتیر.
 گۆی Göy (گۆک) + تای Tay = گۆیتای Göytay (گۆیٹوی Göytoy، گۆیتئی Göytey،
 گنیتئی Geytey، گنیتئی Geyti) . گنیتئی Geytey (ایندیکی فارس دیلینده "گیتی" Giti)، جاها ن ،
 دونیا، یئر اوزو دونیاسی دئمک دیر. بو سؤز ایندی ده ایرانین فارس ادبیاتیندا جاها ن، دونیا
 آنلامیندا ایشلمکده دیر. دئملی گۆی تانری سی، "یئر" له ائولنیر، یئر ی دۆلننیریر، مایا لاندیریر
 و یئر کایانی/قایانی (کارانی، کاره نی، قارانی، قاره نی) دوغور. کایا/قایا دا اینسانی

دوغور (اثرکک و قادین آدامینی). اثرکک اینسان "کای"// "قای" دیر و دیشی اینسان "دای" دیر (ائش، تاي، سو). "کای"// "قای" تُخوم دور ، "کای"// "قای" ایسه اونون کیتله و توپارلانمیش حالدا ساخلانیلان یئری ، ظرفی و قابی دیر. تورکجه "خایا" (فارسجا خایه) سؤزو ده اصلینده همن "قای"// "کای" سؤزو و آیدندان آیینما و تۆرنمه سؤزدور. دئمه لی بئله آیدینلاشدی کی "قای"// "کای"// "های"// "خای" توخوم و اسپرما و داها دوغروسو ائریلیک یا آریلیک و آرکک لیگی تمثیل ائدن و آرکک لیگین نیشانه سی اولان آنلاملاریندادیر و بیزیم بو آددا حتی تانریمیز اولوبدور و "خوی" شهرینین آدی دا بو تانرینین آدینی داشیماقدادیر.

بیزه گۆره ایلکین اصلیل آروپا سؤیلو ائرمی و یا "های" آدلان دیردیغیمیز خالق ، آروپادان آسیا تورپاقلاری و اراضیسنه کئچندن سونرا "هایاسا" آدی ایالتده و اولکه ده یئرلشدیکلری بو ایالتین آدی دا ، همن بو "خای"// "های" تانریسینین آدی ایله باغلیدیر. بیزه گۆره "هایاسا"// "هایاسا" آدی ایالت و اراضیده (ائرمی آدلان دیردیغیمیز خالق آروپادان بو ایالته آغینیب گلمه میشدن اؤنجه) یاشایان "خای"// "های"// "خای" تورکلری ، اؤز یاشادیقلاری یوردون و اراضینین آدینی دا، ائله بو "خای" یا "های" تانرینین آدی موناسیبتیله "هایاسا" یعنی "خای"// "های" آتا یا "خای"// های تانری" قویموشدولار و آروپادان گلیب تورک هایلارین اراضیسینده یئرلشندن سونرا ، اونلاری دا "های" آدلان دیردیلار و ایندی ده اؤزلرینی "های" و یاشادیقلاری تورک ایالت و اراضیسینی ده "هایستان" بیلیرلر. حالبوکی "هایاسا" ایالتی ، "های" یا "خای" تورکلرینین یوردو و مسکنی ایدی و "هایاسا" یا "هایستان" دا اونلارین وطنی و اولکه سی ایدی. بیزه گۆره چوخ احتمیاللا او زمانکی هایاسا ایالتینده یاشامیش

یئرلی تورک خالقی یعنی اصل تورک سؤیلو "های"/"خای" خالقی ، آذربایجانین قدیم تاریخه مالیک اولان "خوی" شهرینین او زامانکی خالقی ایله چوخ یاخین انتتیککی و سؤی و طایفا قوهوملوغو و بیرلیگی باغلانتیلاری اولموش اولسون. اوغوز تاریخینده دئییلیر کی اوغوز خاقانین آلتی اوغلوندان بیرسی نین آدی "گون" دیر. تاریخی افسانه یه گؤره اوغوزدان سونرا حاکمیته "گون خان" کئچمیشدیر. "گون خانین" دؤرد اوغلو اولموشدور و اولاردان آن بؤیوکو "قایی" دیر. "قایی" هم ده بؤیوک بیر قبیله نین آدی ایمیش و او چین دن توتموش تا کیچیک آسیایا (=آنادولو) قده ر یاییلمیشدی. "قایی" قبیله سینین آدینا "قای" فونتیک شکیلینده راست گلینیر. محمود کاشغری بو قبیله نی اوغوزلاردان سایمیشدی. رشیدالدین فضل الله اثرینده اوغوزلارین اسلامیت دن قاباقکی تاریخیندن بحث ائده رکن ، قایی لارا بؤیوک اوستونلوک وئریر. گوجلو "قایی" قبیله سی کیچیک آسیادا(=آنادولودا) و باشقا یئرلرده 15-16 -نجی یوزایللیک لرده بئله اؤز مستقل لیگینی قورویا بیلیمیشدیر. "قایی"لر یا "قای"لار "آغ ساکلار" و "قارا ساکلار"لار یا-یانا یا شامیشلار. ابوالقازی "شجره تراکمه" اثرینده "قایی" آدینین "محکم" معناسیندا اولدوغونو یازیر. آذربایجانلی میفولوق تاریخچی "میر علی سئیداوف" ایسه ، "قایی" //"قای" آدینی، "قا" و "آی" سؤزلرینین ترکیببندن یارانمیش آد بیلیر. اونون دئیگینه گؤره "قا" سؤزو بیرسیرا تورک دیللرینده اولدوغو کیمی "آیی" و "آیی بالاسی" آنلامیندادیر و "آی" سؤزو ایسه "یارادیجی" ، اینسان یارادان" و "الهی" معناسیندادیر و قبیله نین آدی بوتؤولوکده "یارادیجی ، یاخشی ایستر باشلانغیج آیی" دئمکدیر. میر علی سئید اوفا گؤره "قایی"//"قای" قبیله سینین آدی باشقا بیر

میفولوژی ایناملا دا باغلی یارانا بیلر. آذربایجانلیلارین اولو بابالاری داغا ، قایایا، داشا تاپینیرمیشلار. اونلار اینانمیشدیلا کی ، داغ اونلارین اولو بابالارینی ، آنالارینی و اینسانی پیس روحلاردان و قووه لردن قوروموش ، اینسانا قاملیق – شامانلیق وئرمیشدیر. بئله بیر میفیک گوروشله یاشایان اسکی آذربایجانلی قبیله بیرلشمه سی اوزونه اینانیدیگی داغین ، داشین، قایانین آدینی قویموشدور. میر علی سید اوف قئید ائدیر کی "قای"// "قای" قبیله سینین آدی ، "قایا" (=بویوک داش) ایله "آی" سوزو بیرلشیرکن ، قاینایب قاریشارکن "قایا" سوزونده کی "آ" A دوشموش و قایا//قای فونتیک شکلی یارانمیشدیر. میر علی سئید اوف گوره "قایا" – "آی" – "قای" و "قای" ، "یاردیجی و الهی قایا" معناسیندادیر. بیز میر علی سئید اوفون "قای" یا "قای" قبیله آدینا گوره ایره لی سوره ن نظرلرینه و قئیدلریه دقت ائده رکن ، گورونور کی بو عالیم ، "قای" و "قایا" میفیک تئرمینلرینین جنسیتینی و اونلارین آرکک – دیشی لیگینی اونودوبلار و "قای" ایله "قایا" آراسیندا فرق قویماییلار و هر ایکسینی ده ، عین سوز بیلیم و اونلاری بیر-بیرینین فونتیک واریانتلاری حساب ائدیبلر ، حالیو کی بو ایکی آد بیر-بیریندن فرقلی دیلر و بیر (قای) آرکک لیک ، آرلیلیک بلگه سی و سیمگه سیدیر و دیگری (قایا) ایسه ، دیش و دیشیلیک بلگه سی و سیمگه سیدیر. بو ایکی سوزون داشیدیگی میفیک آناملاری دا ، بیر-بیریه فرقلیدیر ، آما میر علی سید اوف ، هر ایکسینی ده عین سوز بیلیم لر. بیز یوخاریدا بو ایکی سوزون (قای و قایا) حاققیندا و بیر-بیریه معنا فرقلرینی و نه یی تمثیل ائتدیکلرینی ، گئنیش آچیکلاما وئرمیشیک . بیزه گوره میلاددان اؤنجه ایکینجی مین ایلیکده "هایاسا" ایالتینده یاشامیش اسکی تورک سؤیلو "های"لار و "خوی"

شهرینده یاشایان خویلولارین اولو اجدادی ایله همین "قای" یا "قایی" قبیله سی تورکلری ،

عین نسیل و سؤی دولار و سوی کؤکلری عینی دیر. یعنی چوخ بؤیوک احتمالا گؤره ،

ایندیکی "خویلولار" همین قای یا قایی طایفاسی و قبیله سینین قالیقلا ریذیر. دئییلنلردن معلوم

اولور کی قای // قایی قبیله آدی ، اوغوزلارین میفیک تفکورو ایله باغلی یارانمیشدیر.

"kay.ut" توخوم کیتله سی و توپارماسی دیر. "کای"+"اوت"="کایوت --> کویوت-->

کویوت---> کو.اوت---> کوت .

Kay+ut=kayut --> koyut--> kuyut--> ku.ut--> kut

Qay+ut=Qayut --->Qoyut ---->Quyut ---->Qu.ut ----> Qut

بیزه گؤره تورک دیلینده بیرتیجی جانلار اوچون ایشله نن "کورت" یا "قورت" و "قورد"

سؤزلری ، بو حیوانین اصل دوزگون و دوغرو-حقیقی آدینی ایفا ائده بیلیمیر و "قورد" آدی

و سؤزو سوخولجانلارا و بو سایاق تورپاق آلتیندا و یا بیتگیلر ایچینده سورونن و قورداق

دئیگیلمیز کیمی جانلیلارا عایید و ایشله نن سؤز و آدیر. "کوتلاما"/"قوتلاما" یا

"کایوتلاما"دا اینسان بیر شئین یا نسنه نین آرتیریلماسینی، کوتله شمه سینی، آرتیق

توپارلانماسینی بیرباشقاسینا ایسته بیر. گای//قای//کای//های هامیسی ، بیر سؤزون تورلو

و مختلف فوننتیک واریانتلاری دیر. گای//قای//کای//های//خای گنیه ، بؤیلو و حامیله ائده

ن دیر. توخومون قابی و ظرفی دیر. سالداس یا کایادان و یا کارادان اینسان دوغولور. کارا

دوغور، کایا دؤلندیریر. "کایا" کارانی مایالاندیریر. دئمهلی گای//کای ائرکک اسپئرماسی و

توخومودور، قارا // کایا دیشی یومورتالیغی دیر. قارا// کارا، یومورتانی دوغور و یومورتادان اینسان دیشاریبا چیخیر. "یازی و ادبیات تانریچاسی "نیدابا" Nidaba و انشی Hay "های" یانین (قای// کای// خای) یانی سیرا سای سیز تانیک اونون یانیندا یئر آلیر". ۵

بورادا یئری گلیمیشکن بونو دا قئید ائتمه لیک کی بیزه گؤره آذربایجانین "خوی" Xoy آدلی شهرینن آدی دا ، ائله بو اثرکلیگی تمثیل ائده ن "گای"/"قای"/"کای"/"های"/"خای" تانرینن آدی ایله باغلی دیر، یعنی بو شهرین آدی همن "خای" آدلی اثرکک تانرینن آدینن شرفینه قویولوبدور. Xay---->Xoy عصیرلر و مین ایلیکلر کئچدیجه "خای" تانری آدی ، فونئتیک دیشیلیگینه معروض قالاراق "آ" A صائیت سسی "اُ" O صائیتینه چئویریلیبدیر.

دئمه لی بئله آیدین اولور کی "خوی" شهرینن آدینن آنلامی "اثرکلیگی تمثیل ائده ن خای //قای//کای//های تانریسی" ، "اثرکلیک تانریسی" یا ساده و کانکرئت اولاراق ، "خای تانریسی" دئمکدیر. کوتلاماک و یا کوت دیله مک ، توخوم، نسیل آرتیریلماسی، بوللوق و چوخالما ایسته یینده بولونماکدیر. گایوت// کایوت ، کویک گیللردن ساییلان حیوانین آدی دا ، ائله بو گایوت// کایوت یا گویوت// کویوت (=گوت/ کوت)دان آلینمادیر . بیرتیجی وحشی جانوارا تورک دیلینده "کورت" دئمک ده ، همن "گایوت//کایوت" ، "کویوت / کوت" دئمه بین ده کؤکو و اساسی بورادان دیر. "کایوت" حیوان آدی دا، زامان سوره جینده کوت/ گوت سؤزونه چئویریلیبدیر. کایوت ---- < کویوت ----< کوغوت ----< کووت ----< کوت .

KAY.UT کایوتانی بو Kayut----> koyut----> koğut----> kout--->kut

تانی سینا بئلگە سئچیلەسی ، بو آدی کارانماسینا سبب اولوبدور. یوخسا بو بیرتیجی حیوانا تورک لر اصلینده "بوری" Bori/Böri دئییرمیشلر. فارس دیلینده "فرخنده" دئییلن سۆز و تئرمین "کوتلو"/"قوتلو" آنلامیندا ایشلنیر کی اصلینده تورک سۆزودور و ایندی ده فارس دیلینده کوللانماکدادیر. کوت و کوتلما سۆز و ، کورت (بیرتیجی حیوان) لا ایلگیلی اولاراق، "فرخنده" سۆز و ده ، بو حیوانین باشقا تورک آدی یعنی "بوری" ایله باغلیدیر. "فرخنده" تورک اصیللی سۆزونون، اصلینده ایکی احتمالی وار. بیرنجی احتمال بو کی : بو سۆز ایکی بۆلومدن یارانمیش اولار. یعنی اسکی تورک سۆز و اولان "پار" Par (= ایشیق/پارلاق) و اسکی تورک سۆز و اولان "گوندا//کوندا" Gunda/Kunda (=چوک یئکه ، بویوک، زیرپی)دان یارانمیش اولار و گئنللیکده "زیرپی و یوغون ایشیق//پارلاق یئکه//چوخ پارلاق" اولموش اولار و فرخنده دئییلدیکه قارشیداکی اینسانا آرزو اندیلیر کی چوخ پارلا سین و ایشیقلا نسین . ایکینجی احتمال بو کی بو سۆز "بارا/ بره" (=قویون) سۆز و "گوندا//کوندا" (یئکه، ایری، حجیملی، بویوک، چوخ) سۆزلرینین بیرلشمه سیندن یارانمیش اولار و عمومیتده "یئکه بره//بویوک قویون//چوخلو قویون" و یاخود "چوخالسین قویونون" دئمکدیر. لازیمدیر قئید ائده ک کی "گوندا" سۆز و ایندی ده فارس دیلینده "گنده" Gonde اؤزونو قورویوب ساخلماقدادیر. قایوت/کایوت، قوت/کوت ، بۇللو، چوخلو، برکت دئمکدیر. بۇل توخوملاماق ، کورلماک ، کور تۆکمک دئمکدیر. بۇیلە گور و بۇل توخوملانان و بۇل کور Kür تۆکن حیوان "بالیق"دیر. "بالیق" هر دفعه سویا کور kür(=

توخوم) تۆكندە ، بۇللو و كيتلە حالدا كور تۆكور. بونا گۆره ده تورك ميفولوژىياسىندا بىر چوخ تانريلار "بالىق" فورماسىندا و گئىمىندە دىر و اونلار بالىق دونوندا و بىچىمىندە گۆرونورلر كى بو دا، بۇللو و اوغورلولوق بَلگە سىدىر. "سومئر چىوى(مىخ) يازىسى دىزگە سىندە ،اون سئكىز (18) تمثىل ائىجى گۆسترگە بىچىمىنى گۆسترە ن تابلودان بىرىسى "بالىق" رسمى دىر. "ها"(گا،كا) ، بالىك سۆز جو غونو سىمگە لر ، بو گۆسترگە سومئر يازىسىنىن فونئتىك گلىشىمى اوچون بىر باشقا اؤرنك اولوشتورور. چونكو سومئرجه "ها"(گا/كا) سۆز جو يو يالنىز جا "بالىق" دئىيلە بىلمك آنلامىنا دا گليردى..." ۶

بو سببەن "بالىق" حئوانىنا "قوت"دا دئىيلير. "هوت/كوت /هيت/هئت" هامىسى "قوت"qut تئرمىنىنىن فونئتىك واريانتلارى دىر . چوخ احتمال كى اسكى تورك دؤولت و اويگارلىغى ساييلان آنادولودا "هئت" يا "هيت" و سومئرلر زامانى آذربايجان ، آنادولو و ايران زاگروس داغلارىندا حاكىمىت قوران «كوتتى لر»(قوتتى لر) دؤولتى و خالقى دا(آكادلارى يئنن و آرادان قالديران) بو "هوت/قوت/كوت" سۆزو ايله باغلى اولموش اول .

"حوت"/"هوت" سۆزونون آنلامى حاققىندا شمس الدين سامى "كاموس توركى"ده بۇيله يازير :

هوت/حوت= بۇيوك بالىق حوت/هوت بورجو= اون ايكي ليك بورجلاردان(بيل

آيلاريندان) بىرى كى گونش بونا شوباط آينىدا داخيل اولور. ۷ دئمك "هوت"/"حوت" سۆزو ، گوت/قوت/كوت سۆزلرينىن باشقا فونئتىك واريانتلارى اولاييلر. نئجه كى "كوت"/"قوت" سۆزونون آنلامىنى سۆزلوكلردە بۇيله يازيرلار : يۇغون، توپلام، كيتلە، يىغىنتى، بىر يئرە

توپلانمیش، مقدس، بول . بئله ايسه "بارکوت" سۆزونون آنلامی "بویوک بالیق" و مجازی آنلامی "چوخ بۇللوق" اولاییلر. "بارکوت" سۆزوندە ایشله نن "بار" ، بویوک،چوخ، ایری، یۇغون آنلاملاریندا و "کوت" ايسه اییی،خوش،خئییرلی ، بۇللوق ، چوخلوق آنلاملاریندادی. بو ایکی سۆز بیرلشه رک "بارکوت" یارانیر و آنلامی "چوخ بۇل اولسون" ، "چوخ خئییرلی اولسون" ، "چوخ سئوینجلی و اییی اولسون" دئمکدیر. ائله بو سببدن بیر سیرا تورک خالقلاریندا ، بیرسی بیرسی ایله گۆروشن زامانی بو جومله نی سؤیله ییرلر : "برخوردار اولاسان" . "برخوردار اولاسان" سۆزو اصلینده "بارکوتار اولاسان" دیر . بو جومله ده "بارکوتار" سۆزوندە ، "بار" (=بویوک، ایری،یۇغون) ، "کوت" (=اییی،خوش، خئییر،بۇللوق، برکتلی) و "آر" (=آد دوزلَدَن شکیلچی) و یا جمع باغلاما علامتی و نیشانه سیدیر. بئله لیکله "بارکوتار" سۆزو "چوخ اییلیک لرده و خوشلوقلاردا یاشایاسان" ، "چوخ خئییرلیک لر ایچینده اولاسان" و مجازی آنلامدا "چوخ ساغلام و اییی اولاسان" دئمکدیر. بارکوت سۆزوندە کی "بار" سۆزونو "پار" بیلیب نظرده آلساق ، او زامان بارکوت سۆزونو "پارکوت" Par.kut یا "پارقوت" Par.qut کیمی برپا ائتمک لازیمدیر و "پارکوت" سۆزونون آنلامی "پارلاق و ایشیلدا یایان بالیق" ، "مقدس و الهی بالیق" و "بالیق تانریچاسی" یا "بالیق الهه سی" دئمکدیر. میفولوژیادا بالیغین سو تانری سی "ائنکی" Enki ایله ایلگیسی و باغلانتیسی بیر نورمال و دوغال ایلیشکی دیر. اورادان کی "ائنکی" عاغیللی لیق و اوسلولوق و زکا تانریسی دا ساییلیرمیش، بالیق دا "عاغیل" ، "دوشونجه" و "اوسلولوق" بلگه سی و

سىمگە سى كىمى سايىلىر. بالىق رىسمى مۇھورلر اوزە رىندە ، اۈزە لىكلە اسكى بابىل دئورى مۇھورلرى اوزە رىندە ، چوخ زامان ھىكل جىكلر و اويومسوز و كۇتومسر عونصورلارین يانیندا (عين تانریلار و دئولرین/ دئمونلارین اینسانا يوروشو كىمى زامانلاردا) دورور . بلكە دە بو يۇردە دورماسى ، بو سىبە گۇرە دیر كى بالىق بیر خئیر و اییىلىك بلكە سى كىمى ، كۇتو و كۇتومسر و كۇتولوك سۇە ر قارا دئولر و قارا گوجلرین قارشىسىندا برابرلىك و انشىتلىك ياراتماق اوچوندور. ^۸

كوتلاما تانرىسى ، تورك ميفولوژياسىندا اۈزە لىكلە اوغوز- تورك ميفولوژياسىندا "آناهىتا" Anahita تانرىچاسى ایله ایلگىلى دیر. آناهىتانین بلكەسى و نىشانە سى بالىق دیر. او بالىق بېچىمىندە ، قیافە سىندە و گنىیمىندە اولورموش. بونا گۇرە دیر كى سامى دىللى خالقلار بالیغا "حوت/هوت/هیت" دئیىردیلر و ایندى دە "هوت"/"حوت" سۇزو، سامى سۇیلو عربلرین دىلیندە "بالىق" و "ئىكە – ایرى بالىق" آنلامىندا دیر. بو دئىگىمىزین ثبوتوندا دىھدانین لوغت نامه سینه ،فرهنگ فارسى معین ، آبادیس دىكشنرىسى، فرهنگ لغت المعانى كىمى منبع لره مراجعت ائتمك اولار. "حوت" سۇزونون ایزىنى قرآن كریمده همچنین بولماق اولار. قورآندا "حوت"/"هوت" سۇزو "نهنك" و "بالینا" آنلامىندا دفعه لرله گلیبدیر. قورآندا او جومله دن ، حضرت یونس و حضرت موسى نین داستانلاریندا "حوت" ، ئىكە بالىق و نهنك آنلامىندا گلیبدیر. اوغوز – تورك تانرىچاسى آناهىتا(آناهیت) بالىق آناسى ، سو پرىسى ، دنیز پرىسى ، بوللوق و آرتیم تانرىسى كىمى سايىلىر میش. بو اوغوز- تورك

تانریچاسی(آناہیت) ، تورک سویلو سومئر و ایلام خالقینین تانریچاسی "نانا" Nana ، "ننه" Nənə و آن اسکی زامانلارداکی "آرتیمیس" Artimis (وحشی حیوانلارین تانریچاسی)ایله بیرگه ساییلیرمیش. ۹ "کوتلو اولسون" دئییلنده ، اصلینده "هوتلو (حوتلو/قوتلو/کوتلو) اولسون"

دئییلیر. "بالیق" ، بۇللوک ، آرتیم ، برکت سیمگه سی و بلگهسی اولدوغو اوچون ، اونون بالیق یعنی "هوت(قوت/کوت) اولماسینی ایسته بیریک. بورادا بو دئییلن لردن بئله نتیجه آلتیر کی میلاددان اۇنجه آنادولودا قورولموش و یارانمیش "هیت"/"هنت"/"هیتیت" دؤولتی و اۇلکه سینین آدی دا همن قوت/کوت/خوت/حوت تانریچاسی یا داها دوغروسو بالیق الهه سی "آناہیت" یا "آناہیتا"نین آدی ایله باغلیدیر.

بیر سیرا تورک خاقلارینین میفولوژییاسیندا "قویون" Qoyun خئیر ، برکت ، بوللوک بلگه سی و سیموولو ساییلیر. "قویون" Qoyun حیوانی نین آدی دا دئمک اولار بونا گۆره سئچیلیب کی اسکی تورک دیلینده (اۆزه لیکله ایندیکی اۆزبک تورک خالقیندا) "قویون" Quyun یاغمورا و چوخ یاغیملی و شدتلی (طوفان و قاسیرغا ایله یاغان) یاغمورا دئییرمیشلر و بیلیریز کی یاغمور دا بوللوک، خئیر و برکتدیر. یاغمور یاغارسا ، یئرده چایلار ، سولار آخار و سو بۇل اولار ، سو بۇل اولدوقدا، بیتگی و اکین ، تاخیل ، مئیوه-یئمیش بول اولار. بونون اوچون ده "قویون" Qoyun حیوانی نین آدی ایله "قویون" Quyun سۆزو بیر- بیرله باغلیدیر.

قويونداكى "قو" Qu سۆزۈ بىر چوخ اسكى تورك خالقلار يېنىن دىللىرىندە ايلدىرىم و شىمشىك تانرىسى آنلامىندادىر. بو سېىدن ھون توركلرىنىن ايلدىرىم و شىمشىك تانرىسىنىن آدى "قوار" Kuvar /Quar "قوار" دىر. "كوى/Kuy/قوى/Quy/كو/ku/قو/qu" و آذربايجان، اۆزبك، آلتاي، اويغور، كازاك، تاتار، بارىين، تئلئوت و باشقا تورك خالقلار يېنىن دىللىرىندە "سس"، باغىرتى، باغىرما، خبر وئرمك، جار چىمىك" آنلامىندا ايشلىنىمىكده دىر. بو تورك سۆزۈ، توركىچە "قولاق" qulaq سۆزۈندە ايشلىنىلىر. تورك خالقلار يېندا، او سىرادان اوغوز توركلرىندە "قۇيون" Qoyun آرتىمى ايله باغلى زوومورفىك اونگون سايللىرىمىش. بىز آغ قۇيون و قارا قۇيون اونگون و سىمىگە اولماسىنا "اوغوز نامە"دە توش كلىرىك. ۱۰

اسكى تورك خالقلار يېندا "قۇيون" وئرىملىگىن، محصولدارلىغىن، آرتىمىن زوومورفىك اونگونو، سىمىگەسى و بىلگەسى سايللىرىمىش. اوغوز كاغان اوغوللار يېنىن گلە جىكده تۇرئىيىب- آرتىمالارى، بۇللو دولانمالارى اوچون، اونلار قۇيونو اونگون و توتئىم وئرىر. قۇيونون زوومورفىك اونگون و توتئىم اولماسى اينامى، سون زامانلار قده ر، بىر چوخ تورك خالقلار يېندا ياشامىشىدىر. اونلار اينانىردىلار كى قۇيون، وئرىملىك، محصولدارلىق، آرتىم اونگونو و توتئىمى ايدى. دىمىك قۇيون اونگونو و بىلگەسى او قده ر گوجلۇ ايمىش كى ۲۰ – جى يوز ايللىگىن ۳۰- جو ايللىرىندە قده ر ياشامىشىدىر. روس انتنوگرافى A.Lipski بۇيله يازىر: "خاكاس توركلرىندە اسكىدن برى قۇيون ھىكىلى – قوزە مئنگىر – Quze Mengir قۇيونلار يېنىن دۇللنمە سىنە، بالالاماسىنا ياردىم ائدە ن اونگون و توتئىم ايمىش. انلە بونا گۆرە دە

خاكاسلار او غورلو محصول توى- بايرامىنى (تاخيل بيجيمندن سونرا) قوزه مئگيرين يانيندا كئچيرلر و شرفينه قوربان كسيب و قوربانلىقدان اونا پاى وئيرميشلر. ائله بو سببدن آذربايجان تورك خالقى دا قبير ، مزار داشلارى اوزه رينده قۇيون ، قۇيون باشىنى و كَلَه سىنى و قوچ فيگورو رسم ائده رميشلر.

بىر سىرا تورك خاقلارى "كئچى"نى (تَكه نى) قوتلاماق و بۇللق سيمگهسى و بلگهسى كىمى سئچميشديلر. كئچى ده ، قۇيون كىمى چوخ فايدالى و خئير وئره ن بىر حئيوان اولدوغو اوچون و عىنى حالدا يازين بلگهسى و سيمگهسى ساييلديغى اوچون ، بوللوق و قوتلاما اونگونو و سيمگهسى سئچيليبدير. زئوس Zeus كىمى اسكى اورتا آسيا خاقلارينين سو ، محصولدارلىق ، دوغوم تانريچاسى Diza ديزانين بىر سىرا ميفيك كئيفيت لرينه ، قادينلارين قۇرويوجوسو "امبار تانريچاسى" Ambar Tanrıçası بيئه لنميشدى. بۇيله بىر افسانه وار كى كوتسال آمبارين يانينا داغدان وحشى كئچى گليرميش و اونو ساغيب سوتونو ايچرميش. دئمك تانريلارى ، تانريچالارى ، باتيرلارى و ايگيدلرى كئچى بسله ميشدير. تورك خاقلارينين ائوسلارينداكى كئچى نين بسله ديگى "ذات" ، جانلى طبيعتين (دوغانين) اؤزودور. اينسانين دوغولماسى ، ياشاماسى ، اولومو ، طبيعتده كى (دوغاداكى) يايا ، يازا ، قيشا بنزه ديليردى. طبيعتين (دوغانين) اولوب-ديريلمه سى تصوورو و سانيلماسى اسكى سومئرلرده همچنين وار ايميش. سومئرلرين محصولدارلىق تانريچاسى "تامموز"ون Tammuz (تتموز Temmuz) شرفينه دوزنله ديكلىرى آيين و توره ن, بۇيله بىر ايناملا سسله

شیردی. آذربایجانلیلاردا ، واختيله يازلا- قیش ساواشینى ، آیین و توره ن کیمی

کئچیریرمیشلر. بو اینام آذرى تورک خالقینین دوغما فولکلورو و "کوسا- کوسا"

Kosa-Kosa اویون آیینی و رسمینده اؤز عکسینی تاپمیشدیر. کوسا قیشین و اونو اؤلدوره ن

کئچی ایسه یابین- یازین بلگه سیدیر. کوسا (قیش) نه وار دیر سا بیغیب آپارماق ایسته بیر ،

گنتمک ایسته میر. کئچی اونا ، اونون حیاتینا سون قویماق اوچون ، اونولا ووروشور و اونو

(قیشی) اؤلدورور. بو ووروشمانین میفولوژی کؤکو وار. قیشلا ، یازین ووروشوندا خالقین

ایلکین دوشونجه سی ، دنیا گؤروشو ، دنیانین هر زمان تکاملدا اولماسی دوشونجه سی

اؤز عکسینی تاپمیشدیر. کئچی بیر چوخ اسکی خالقلاردا و او سیرادان تورک دیلی خالقلاردا

، یازین و یازلا باغلی محصولون بلگه سی سایلمیشدیر. اسکی تورک خالقلارین اینانجیندا

کئچی یاز و اونون نعمت لرینین بلگه سیدیر و یازی تمثیل ائتدیگینه گؤره دیر کی تورک

دستانلاریندا هامی دان چوخ، او طبیعتین یئنی دن جانلانداسینین قئیدینه قالیر. ۱۱

وازو Vazo یا گولدان ، بۇلوق و برکت بلگه لریندن بیرسی ده جامدان و شوشه دن

قاییریلیمیش آغزی گئن هوم وازودور. بو وازو یا گولدان بوینو قیسسا و گیرده تئی وار کی

سو آغزیندان داشماقدادی. گاهدان گؤستریلیر کی هر تورلو بالیقلار اونون ایچینده اوزمکده

دیر و یا اونون ایچینده کی سویونون یئرینی توتوبلار. بوتون هئیکل لر اولاییلر کی بو

وازونو آینه توتوموش اولسونلار. بو وازو یا گولدان ، آن اسکی تاریخی دئورلردن تا اهنی

(هخامنشی) سلاله سی دئورینه قده ر ، اینجه صنعتده اؤزونه خاص و اؤزه ل یئر توتوبدور.

ظاھیردە اۋیلە گۈرونور بو وازونون آکادجا آدی "ھنگاللو" Hegallu بۇللوق آنلامیندادیر.

ھنگاللو سۆزونندە "ھئ" He ھَمَن "ھا"/"خا" (=کور / توخوم) ، "گال" (= قالین/

یوغون/کیتلە وی) و "لو" ایسە منسوبیت شئکیلچی سۆزو ، عمومیتلە "چوخلوق" ، "حدیدین

آرتیق" آنلامیندادیر. بو وازو یا گولدان ویا خود دولچا ، سومئر – آکاد دۋورو اویگارلیغیندا

گاھدان سو تانریسینین (انکی Enki // ائا EA) آلیندە دیر ، آمما او دۋورلردە ، سونراکی

دۋورلر کیمی ، چوخ زامانلار "لاھمو" Lahmu ، اونو آلیندە توتور. اۋیلە گۈرونور بو رول

، ائا و "آبزو"نون یارادیلیشلارینا ،یعنی آبزویا عایید ایمیش و دۋللوک ، بۇللوق رمزی و

بلگە سی ایمیش. ۱۲

بیر چوخ تورک دیللی خالقلاردا "قورد" آن گۈرکملی زوومورفیک اونگونلاردان ساییلیمیش و

آرا- سیرا گونش بو حیوان فورماسیندا تصوور ائدیلمیشدیر. ائله بونا گۈره ده اسکی میفیک

افسانه لردە ، تاریخی افسانه لردە ، داستانلاردا ، ناغیللاردا گونشی تئمثیل ائده ن قورد//

بۇری هر زامان گونش شو عاسی ایله ، ایشیقلا باغلی اینسانلارین گوزونه گۈرونریمیش. مثال

اوچون "او غوزنامه"ده قورد گۈیدن ائندن، گونشین اینسانلاشمیشی،زولاق ایشیغین ایچینده ،

او غوزون خئیمه سینه (چادیرینا) گیریر و اونا یول گۈسته ریر : دان ائرتە اولدوقدا ،او غوز

کاغانین چادیرینا گون-دن بیر یاروق (ایشیق – نور شعاعسی) گیردی . اول یاروغون

ایچیندن گۈک تولکو ، گۈک گوموشو بویوک بیر ائرکک قورد چیخدی ۱۳ . قورد ،تورک

خالقلارینین میفولوژیسینده گونشین بلگهسی اولدوغو اوچون تبرۆک و خوش اویوملولوق

بلگەسى دە سايىلىرى. بو جانلار موغولجا "بۇرى" دىيىلىرى. "بۇرى" سۆزى اصلىدە "بارىغ"
 Barıǵ يا "بارىق" Barıq ايمىش. بارىغ يا بارىق ، گونشەن بلگەسى و سىموولو سايىلدىغىنا
 گۆرە ، "تانرى" يا "آللاھ" آنلامىنى دا، زامان-زامان داشىيىب و بونون اوچون بو سۆزون
 سونونداكى يوشاق "غ" نىن دوشمە سىلە، "بارى" Barı فورمانتىنا دوشوبدور. بو سۆزون
 بو آنلامدا اولدو غونو فارس دىلى و ادبىياتىدا ايشلەنن "بارى" Bari، "بارى تعالى" ايفاسىندا
 اولدو غو كىمى (= تانرى) الله معناسىندا اولان تئرمىندە گۆستىرىلىرى ۱۴. بو سۆز ايندى دە ،
 فارس دىلى و ادبىياتىدا تانرى آنلامىدا ايشلەنمەكە دىر. بارىغ Barıǵ ----> بارى Barı
 ----> بارى Bari توركچە اولان "بارىق" Barıq سۆزونو عربلر دە ، تورك خالقى
 دىلىندەن آلاق اونو "بارق" Barq / "برق" Bərq فورمانتىدا ، ايلك اونجه ايلدىرىم، شىمشك
 پارلىدىسى اوچون و سون زامانلاردا النكتريسيته آنلامىدا ايشلە دىرلر. ۱۵ عرب- فارس
 دىلىندە "برق" Bərq سۆزى ايندى دە، پارلاماق ، پارىلتى، پارلايىش، و ايشىلداماك اوچون
 كوللانيلير. دئمك عرب- فارس دىلى و ادبىياتىدا ايشلەنن "برق" سۆزى دە ، كۆكو تورك-
 موغول سۆزى "بارىغ" ، "بارىق" سۆزىندەن آلىنمادىر. "بۇرى" Bori يا "بۇرى" Böri
 تورك- موغول سۆزونون بيرىنچى بۆلومو "بور" Bor/Bör سۆزى ، فارس دىلىنە كۆچە
 رك ايندى دە "كسمك" Kəsmək ، "كسن" Kəsən ، "بيچن" Biçən، "پارچالايان"
 Parçalayan آنلامىدا ايشلەنمەكە دىر. تورك – موغول سۆزى Barıq "بارىق"-ين ايكىنچى
 بۆلومو اولان "ايق" ıq سۆزونو، اسكى تورك سۆزى "آق" aq / "وق" oq سۆزى ايله

باغلاماق اولار. "آق" aq "يا" اوق "oq سۆزو ، اسكى تورک ديلينده تانرى آنلاميندا ايشلنيرميش و بونا ثبوت اولراق ، دئمک اولار "اوقان" oqan يا "اوغان" oğan (= تانرى) ۱۶ سۆزو ده ائله بو "آق" aq / "آغ" aḡ يا "اوق" oq / "اوغ" oḡ سۆزو ايله باغلى دير. دئمک اولار تانرى آنلامى بو "آق" aq يا "اوق" oq سۆزونون بيرينجى درجه لى آنلامى دير و "اوق" oq (=اوک ok / اوخ ox) بو سۆزون ايکينجى درجه لى آنلاملارى ساييلير. نئجه کى "آغ" رنگى (=بوياسى) تورک ميفولوژياسيندا ، تانرىيا عاييددير ، تانرينين بلگهسى و تانرينين رنگى دير. "بار" سۆزو اسكى تورک خالقينين ديلينده ، اصلينده "پار" ايميش. "پار" سۆزو "بار" سۆزونون فونئتيک واريانتى دير. "پار" اسكى تورک ديلينده "تانرى" آنلامى داشيييرميش. "پار" ، پاريلداماق و ايشيلداماق آنلامىنى دا داشيييرميش ، چونكى تورک خالقينين ايلک تانرىسى گونش اولدوغو اوچون ، تانرى آنلاميندا "بار" و "پار" سۆزلرى ده ، پارلاماق و ايشيلداماق آنلامىنى قازانديلار و بو آنلاملاردا ايشلنديلر. بونولا تانرى آنلاميندا ايشله نن "باراق" baraq / "باروق" baruq / "پاراق" paraq / "پاروق" paruq سۆزلرى ده ، "ايشيلدايان تانرى" ، "پارلايان تانرى" آنلاميندا ايشلنمکده اولوبلار. "باراق" baraq / "بَرَق" bəṛəq سۆزلرى اۆزبک تورک خالقينين ديلينده "خئيرلىک" ، "برکت" ، "يارارلى" ، "قازانچ وئريجى" ، "بۇللوق" و "چوخلوق" آنلاملاريندا ايندى ده ايشلنمکده دير . "باروق" baruq / بۇرۇق boruq / بۇرۇك borok سۆزو عرب ديلينه کئچه رک "ايلديریم" و شيمشک پاريلديسى و "الکتريسيته" آنلاميندا دا ، ايشلنمه يه باشلادی ۱۷ . بونون اوچون ده ، الکتريسيته نين دونيا خالقلارى ايچينده ، بلگهسىنى

گۆسترىمك اوچون "بوروك" borok سۆزونون آنلامىنى گۆسترەن بىلگەدن يارارلانىرلار:
عرب دىلىندە توركچە سۆز اولان "بارق" barq ، "بارك" bark سۆزوندىن، چىشىتلى كوتلاما
آنلامىندا اولان سۆزلەر يارانىپدۇر. او سىرادان "بارك الله" ايفاسىندا گلەن "بارك" (=موبارك)
، "تبرىك" (=كوتلاماق) ، "بارقه" (= شىمشىك، اىلدىرىم پارىلدىسى) و باشقالارى
يارانىپدۇر. تبرىك عرب دىلىندە اوغور ساىما دىمكىدۇر.

عرب دىلىندە (اۇنچە يوخارىدا دىيىمىز) بۇرۇك borok سۆزىدە ، "بۇر" bor حىصەسى
"كسمك" kəsmək ، "كسىلمىش" kəsilmış ، "ايكى يىرە بۇلۇنموش" آنلامىندا و
"وق" oq (اوك ok) ، اوجو سىورىلى اوق oq دىمكىدۇر. دىمەلى تورك سۆزى "بۇرۇك"
borok، سىنىق يا قىرىق اوق دىمكىدۇر كى بو دا الكتىرىسىتە نىن بىلگەسى گىبى، بوتون دونيا
خالقلارىنا بللى و تانىشىدۇر. بىزە گۆرە ايندىكى انگلىس دىلىندە ايشلەنن "برىك" break (=)
سىنماق // قىرىلماق)، "برىكىنگ" breaking (= سىندىرماق ، قىرماق) ، "برۇك" broke
(= سىندى ، قىرىلدى) و "بروككن" broken (= سىنىمىش ، قىرىلمىش) كىمى سۆزلەر دە ھىمىن
اسكى تورك سۆزى "بۇرۇك"دان آلىنىپ و اينگلىس دىلىندە ايشلەنلىپ. بىر سىرا تورك
خالقلارى ، او سىرادان اوغوز توركلرى "بورى" bori / böri (= بىرىتىجى حىوان يا
جاناوار) آنلامىندا سۆزىدۇر ، "كورت/ قورد" كىمى ايشلەنلىپ. اونو گونش بىلگەسى و
سىمگەسى اولاراق ، كوتساللاشدىرمىشلار. "كورت kurt / قورد qurd" سۆزى اصلىندە
"كۇروت korut / قۇرود qorud" اىمىش. زامان سورە سىندە تورك خالقىنىن لىكسىكاسىندا

کورت kurt یا قورد qurd فورمانتینا دوشوبدور. "کُروت" korut یا "قُرد" qorud ،
 اسکی تورک سۆزو "کُرت" korut یا "قُرد" qorud (= اود، گونش، گونش ایشیغی ،نور شو عاسی)
 و "اوت ut/اود ud/اوذ uz" جمع علامتی و عینی حالدا "یوز" "اوز" "صیفت"
 "چۆهره" "سیما" آنلامینی داشیماقدا اولان سۆزلردن یارانیبدير. "کُروت" korut یا
 "قُرد" qorud سۆزو "گونش یوزلو" Günəş yüzlü / Günəş üzlü دئمکدير. او کی
 یوزو ،سیماسی و صیفتی، گونشه اوخشور. نئجه کی بعضی تورک خالقاری "خُروز"
 Xoruz سۆزونو (فارسجا خروس) بو آنلامدا، خُروز تۇیوغو اوچون کوللانیبیلار. خُروز
 اصلینده "کُرت. اوز" kor.üz // "قُرت. اوز" qor.üz ، دئمکدير. "کُروت" korut یا
 "قُرد" qorud سۆزو نئجه "کُروز" koruz یا "خُروز" xoruz اولماسی پروسه سینی
 بۆیلە گۆستَرمک اولار : کُرت. اود kor.ud /قُرت. اود qor.ud----> کُرت. اوذ /kor.uth
 قُرت. اوذ qor.uth----> خُرت. اوز xor.uz----> خُروز xoruz

گونشه اینام آز- چوخ دیشیلیمیش فورمادا تورک خالقارینین باشقا ناغیللاردا و افسانه لرینده
 همچنین اؤز عکسینی تاپمیشدی . بو باخیمدان "خُروز و پادشاه" ناغیلی مئراک اندیجیدير.
 ناغیلدا خُروز گونش ایله ، شاه ایسه قارانلیقلا باغلیدير. بللیدير کی بیر چوخ خالقاردا ،
 او سیرادان تورک خالقاریندا خُروز گونشین چیخماسینی خبر وئره ن زوومورفیک
 اونگون و توتئم ساییلیر. ائله بونا گۆره ده اوغوز خاقان ، اوغلانلارینا حاکیمیت بخش ائده

رکن ،تۇيوغو (خۇروزو) اونگون، توتئم وئرير و مقوآسينى (ماسكاسينى)قىرخ كولاج
آغاجين باشينا قۇيور. تورك خالقلاريندا ، او سيراتدان اوغوز توركلرينين ميفولوژيياسيندا
خۇروزو ايشيغين ، گونئشين بلگهسينى ، شاه يئيير (طبيعتده گونئشى ، گنجه و قارانلىق اودور
، يعنى گونئش باتير). سونرا شاهين قارنى سؤكولور ، خوروز ايشيقلى دونيايا چيخير. تورك
ميفولوژيسى باخيميدان بونو بؤيله ايضاح و آچيكلاماق اولار : گنجه (شاه) ، گونئشى
(خۇروزو) آخشام چاغى اودور ، صاباحيسى دان يئرى سؤكولنده (شاهين قارنى سؤكولنده)
خۇروز ايشيقلىغا چيخير . گونئش يئنىدن دونيانى ايشيقلانديرير. ۱۸

آلتاي ليلاردا و كازاكلاردا(قازاقلاردا) "قوداي" quday يا "قوتاي" qutay آديندا تانرى
واردى. قوداي quday (كازاك، قيرقيز لهجه واريانتي :كوداي kuday)دا
"قود/qud"قوت" qut سؤزو قاتىليب ايشتيراك اندييدير. قوداي//كودايداكي قود//قوت ،
خوشبختلىك / روح/ حيات گوجو / حيات مغزى(اوزه يى) دئمكدير. دئملى بو تانرينين آدى
"حيات گوجو وئره ن"، "روح وئره ن" ، "ياراديجى" ، "اينسان يارادان" آنلامىندادى ۱۹.
"قوت" qut سؤزو ديوان لغات توركده "سعدت"، "دؤولت"، "بخت"، "اقبال" آنلاملاريندا
گليبدير. قوت سؤزو موغولجا موباركلىك ، سعدت ، بخت ، اقبال ، دؤولت دئمكدير. ۲۰
"قوت" سؤزو تورك ميفولوژى تفككور و دوشونجه سيله باغلىدير و اونون تورك ديللرينده
مئراكلى آنلاملارى واردى. "قوت"-ون روح/ جان وئره ن / حيات اوزه يى / خوشبختلىك
و باشقا آنلاملارى تورك خالقلاريندا گنئش يايىلميشدى. ۹-جو يوز ايلليكده حاكيميت

سورموش "مئلک تئکین" Menlik Tekin، خاقان اندیلدیکدن سونرا uluğ

Tenkir "اولوغ تئنکیر" ده قوت بولموش، آلپ تولوک بیلگه کاغان Alp Tuluk Bilge

Kağan بو یوخاریداکی جومله نین آنلامی بؤیله دیر : اولو گوکده آغ یازی

(قوت/خوشبختلیک) تاپمیش، قهرمان، زحمت سئوه ر بیلگه کاغان آدینی

آلمیشدی (تولوک=زحمت سئوه ر). ۲۱

تورک خالقینین عادت- عنعنه سینده اولان "آلکیش" ، آلکیشلاماغین دا کؤکو ، هَمَن بو

کوتلاماق عادت- عنعنه سینه دایانیر. بیرسی ، باشقاسینی آلکیشلایارکن ، حقیقته و اصلینده

اونو کوتلاییر و کوتلاماک ایشینی گؤرور. دئمک اولار آلکیش و آلکیشلاماقدا قوت ، کوت و

کوتلاماکلا بیر کؤکدن و بیر آنلامدادیر. بونو آچیکلاماق اوچون گرّه کدیر "آلکیش" سؤزونو

آچیکلاماق. آلکیش سؤزونده "آل" چوخ معنالی دیر. ۲۲ "آل" سؤزونون چئشیتلی معنا

چالارلاری وار : حيله/مکر/ سؤی/ نسیل(عربجه) / قیرمیزی. "آل" سؤزو میفولوژی

دوشونجه ایله باغلی دیر. آذربایجان عالیمی بوداقوو ، "آل" سؤزونو جیغاتای و تورک سؤزو

ساییر. ۲۳ V.V.Radlov "و.و.رادلوف" اونون جیغاتای ، اوغور دیلرینده کی "حيله و

مکر ، آلداتماق// آلداتما ، آلتای دیلینده کی "یوکسکلیک" ، "قادیر"(توانا)، تاتار

(کازان،کیریم) ، کومان ، تورک و بیر سیرا لهجه لرینده "قیرمیزی" ، "قیرمیزی تامغا"

آنلاملارینی وئریر. ۲۴ بو آنلاملارین چوخو آذربایجان تورکجه ادبی دیلینده ایندی ده

ایشلنمکده دیر. "آل" عینی حالدا "اوجا"، "قودرتلی" آنلامیندا ، اود تانریچاسینین آدی ایمیش.

۲۵ بو چوخ معنالی سؤزون آنلاملاریندان بیرى ده "مقدس"، "کوتسال" دیر. ۲۶ "آل" تورک

دیلمده ، "یوکسک قیرمیزی" (گونئی نظره آلاق) آنلامیندادیر. آذربایجان تورکلری "آل"

سؤزوندن مقدس‌لیگی (کوتسال‌لیگی) ، قودرتی بیلدیرن بیرلشیک سؤزلر یاراتمیشلار کی

اونلاردان بیرسی، همن "آلکیش" سؤزودور. بیر سیرا روس تورکولوقلاری "آل" سؤزونون

تورک دیلی خالق‌لارین "اود، آتش و اوجاق" تانریچاسی اولدوغونو یازمیشلار. ۲۷

دئمک "آل" و اوندان یارانان سؤزلر اؤنجه خئیرلی ، دوشوملو، اود، اوجاق تانریچاسی

اولموشدور. "اوجا ، یوکسک ، قودرتلی" آنلاملاری وئرہ ن "آل" ، اوجا گونئش تانریسینین

و گونئشین یئرده بلگه‌سی ساییلان "اود" تانریچاسینین آدی اولموشدور. "آل"-ین اوجا ،

قودرتلی آنلامی داها اسکی‌دیر. اونون میفولوژی ایناملارلا باغلانماسی، داها سونراکی

چاغلارا عاییددیر. آلکیش سؤزونون ایکینجی بؤلومو "قیش" اصلینده "قوس" ، "کوس" دور

کی "س" حرفی آغیزدا ایفا اولونارکن "ش" یا چئویریلیدیر. "کوس"///"قوس" لوغتی "شمس

الدین سامی"نین کاموس تورکی سینده ، "پنک بؤیوک داوول" آنلامیندا گنلیدیر. ۲۸

قوز(کوز) سؤزو "کاموس تورکی" ده ، ظفر و غلبه آنلامیندادیر ۲۹. و بیلیریک کی

"کوی" اسکی تورک دیلمده ، شان، شؤهرت ، سئطره، اونلولوک ، اون سالما، سسلنمه و

تانینماق آنلاملاریندادیر. اسکی مختلف تورک دیللرینده ، اوچ گروپ "د / ز / ی" گروپلو

تورک دیللئرینین اولماسینی دا بیلیریک یعنی "د" یا "ی" و "ز" ، "ی" یا "د" و "ز" ، "ز" یا

"د" یا "ی" دئیهن و عکسینه اولراق دئیهن تورک خالق‌لاری واردیر.

بئله ليكله "قوت/قود/قوى/قوز/قوس/قوش بير- بيرينين فوننتيك واريانتلاريدير. بونلارين هامى سينين آنلامى "شان- شوهرت، اون، اونلولوك و اون سالما" آنلاميندادير. بونونلا "آقيش" سوزو گنل و عمومى اولاراق ، اوجا ، يوكسك اون و آقيشلاماق يعنى يوكسك و اوجا اونلنديرمك و سسلنديرمك(=تانيتماك و اعلان ائتمك)دير و سونوج بو كى چوخ احتمالا "كوت" يا کوتلاما كدا اولان "كوت" هَمَن "كوس" يا "كوى"-ون باشقا فوننتيك واريانتىدير و بيريسى بيرينى کوتلاركن ، اونا سسلنيب و اونون حاققيندا اوز وئرميش خوش و ايبي ، خيئرلى و قازانچلى اولايى ، سئوينج دوياراق ، سسلنديرير.

بعضى تورك ديئلرينده qivan"قيوان"-ين "قوان" quvan فوننتيك واريانتينا راست گليريك. ۳۰ قيوان qivan // quvan قيوانين تورك ديئلرينده چئشيتلى و عيني حالدا بير كؤكدن اولان آنلام و آنلام چالارلارى واردير. "قوان"-ين تورك ديئلرينده ايستى، شادلانماق ، سئوينمك ۳۱ و "قوانج"-ين شادليق ، سئوينج ۳۲ و "قوانچلى"-نين آلوده ، طنطنه لى ، دَبَبَه لى، ۳۳ محتشم و "قوانچليغ"-ين شاد خبر اوچون آليان هديه و موشتولوق ۳۴ و باشقا آنلاملارى بللىدير.

"قوان"-ين كارائيم توركجه سينده "شادلانماق" ، تسلى تاپماق ، فخر ائتمك ، ظفر چالماق ، بايرام ائتمك ، هَمَن سوزدن يارانان "قوانج"-ين شادليق ، سئوينج و ديگر آنلاملارينا توش گليريك ۳۵ و يا قيرقيز ديئلينده "قوان" // قيوان " سوزونون "قوان" // قوبان " ۳۶ فوننتيك واريانتلارى واردير و او باشقا تورك ديئلرينده كى آنلاملارى داشيبيير. ميثال اوچون

قوبانلیک : سئوینمک، قوربانلیق ، نَیه ایسه سئوینمک . قوبانقسیز : سئوینچسیز / قوباندير :

سئویندير ۳۷

هَمَن کؤکن یارانان "قوئونا" quuna = شادلانماق ، سئوینمک _ "قوئوناق" quunaq = شاد ،

سئوینج ۳۸ معنالارینا مالیکدیر. "قوان" // "قیوان" تورک دیلرینده اساساً عینی آنلامدیر :

شادلانماق ، سئوینمک ، ظفر چالماق ، بایرام ائتمک . آذربایجانین شامخور ، کازاک دئییم و

شیوه لرینده "گوآرامماخ" ، "قواللاماخ" = آرخالانماق ، گووه نمک آنلامیندا ایشلئنیر ۳۹. ده

ده قورقوتدا ایشلئن "قوت" سؤزونون آچیمی بیر سیرا پروبلئلرین و اؤزه للیکله میفولوژی

دونیاسیله باغلی پروبلئلرین آیدینلاشماسینا کؤمک ائدیر. "قوت" سؤزونه نه اینکی ده ده

قورقوتدا ، نسیمی ده ، اسکی تورک دیللی آبیده لرده ، عینی زاماندا اؤزبک ، قیرقیز ، تورک

، یاکوت ، اوغور ، کارئیم دیلرینده ده، ایسته نیلن قده ر توش گلکمک اولار . تورک

دیللرینده بو سؤز چوخ معنالی دیر. اونون روح ، حیات قوووه سی(گوجو) ، خوشبختلیک ،

سعادت ، برکت ، اوغور ، باشاریلیق و دیگر آنلاملاری واردیر. گول تنکینین کیچیک آبیده

سینین ۹- جو سطیرینده اوخویوروق : "تانری یارلیقادوقین اوچون اؤزیم قوتیم اوچون قاغان

اؤبراتین" ۴۰ . موگیلیان خانین (۷-۸ عصر) آبیده سینده "قوت" خوشبختلیک ، معناسیندادیر.

"اوجاتان – ره اوقوق یار (یئر) سوب (آسرا) قایان قوتی تانلامادی ۴۱" (یعنی اوجا تانری

گؤک ، مقدس یئر-سوب(آشاغیدا) کاغانین خوشبختلیگینه حؤرمت ائتمه دیلر) ، ۹- جو عصر

آبیده سینده دئییلیر : "قوتلوق بایا تارقان اؤزه بوئیرینقی مان ۴۲" یعنی : من آقه خوشبخت

باغا تارخانین بویروغویام). داها بیر مثال : " قارقما تئمیش قوت بئر قایمان تئنوس " ۴۳

"قوت" سۆزونه (خوشبختلیک آنلامیندا) یوسف بالاساغونون "قوتادوقو بیلیک" اثرینده ۴۴

"اوغور، باشاری آنلامیندا و یارخوتودان تاپیلیمیش فال کیتابیندا ۴۵ و بیر چوخ یئرلرده توش

گلکک اولار . بوداقوو ، مالوو ، ۴۶ تامسنن اشتاین ، شئیخ سلئیمان افندی بخاری ۴۷ ،

رادلوو ۴۸ ، اسکی تورک لوغتی نین مؤلیف لری ۴۹ ، اوروجوو ۵۰ و باشقالاری "قوت"

سۆزونو تورک دیللی سۆز سایمیشلار.

یازار : فرهاد جوادى یکان سعدى(عبدالله او غلو) / ایران – آذربایجان – اورمیه / ۲۰۱۴ /

ژانویه / ۳۰

قایناقجا / منابع :

1- Kramer , Samuel Nouh – Tarih Sümer`de Başlar – Çeviren : Hamide

Koyukan – Kbalcı Yayınevi – İkinci Basım – 2002 İstanbul –p.112 - 121

2- Reşideddin Fezlullah , Cami-ul Tevarih , Alburz Yayınevi – Tehran

1994 - Cedamişi hakkında açıklama , p. 2081 / A. İnan , Şamanizm ,

A-İnan : Makaleler , Less` D2- 217 ` D1-179

3- A. İnan , Şamanizm , A-İnan : Makaleler , Less` D2- 217 ` D1-179

4- Kramer , Samuel Nouh , Gösterilen kaynak , p.169-171

5- Kramer , Samuel Nouh , Gösterilen kaynak , p.137

6- Kramer , Samuel Nouh , Gösterilen kaynak , p.448

7- Şemseddin Sami , Kamus-ı Türki , 4-cü Basım , Kapı yayınları , İstanbul
2004 , p.561

8- Jeremy Black and Anthony Green – illustrations By Tessa Rickards,
Gods, Demons and symbols of Ancient Mesopotamia (An illustrated
Dictionary) – Translated by peyman Matin – p.140-141

9- Dumezil in Tarpeia , 56 , Lommel in Festschrift Weller , Leipzig 1959 ,
405 sq. / - Jack. Duchesne Guillemin , Eski İran din`i , Fekr-i Ruz Yayınevi
, Tr. By Röya Müneccim , Tehran 1996 ,p.229

10- A.M. Şerbak , Oğuzname , mosko , p. 107

11- Mir ALİ Seyyidov , Azərbaycan halkının soy kökünü düşünürken ,
Tr.By Rehim Şavanlı , Ahter yayınevi , Tebriz 2006 , p.443,447

12-Jeremy Black and Anthony Green , Gösterilen kaynak , p. 305

13- Mir ALİ Seyyidov , Azərbaycan halkının soy kökünü düşünürken ,
Tr.By Rehim Şavanlı , Ahter yayınevi , Tebriz 2006 , p.527

14- Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.262

15- Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.289

16- Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.208

17- Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.261

18- Mir ALİ Seyyidov , Gösterilen kaynak , p.525

19- Mir ALİ Seyyidov , Gösterilen kaynak , p.45

20- Mahmud Kaşgarlı , Divan-i Luğat ul türk , p

21- Behaeddin Ögel , Türk Mitolojisi , İstanbul 1971 , p. 291

22- A.V.Sevoritan , Türk Sözlerinin Etimoloji Tahlili , M , 1974 , P.

124-128

23- L.Z.Budagov , Türk-Tatar Mukayiseli Luğeti , cilt I , 1869 , p.75-76

24- V.V.Radlov , Türk Halkların Lüğet Tecrübesi , cilt I , 1898

25- V.V.Radlov , Gösterilen kaynak , p.534

26- Kavkaz.Rus.Moldav Lüğeti , Mosko 1972 , p.30

27- V.F.Porşanski , Yakutlarda Kara İnamin (Şamanlığın) Aşınması , 1902

28- Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.1202

29- Şemseddin Sami , Gösterilen kaynak , p.290

30- L.Z.Budagov , Türk-Tatar Mukayiseli Sözlüğü , cilt II , 1871 , p.168

- V.V.Radlov , Gösterilen kaynak , cilt II, p.1652 -

-Şemseddin Sami , Türkçe – Rusca Lüğet , Mosko 1977 , p. 121 -

-Şemseddin Sami , Türkçe – Rusca Lüğet , Mosko 1931 , p. 367 -

-Şemseddin Sami , Rusca Lüğet , Mosko 1968 , p.206 -

-Şemseddin Sami , Karaim – Rusca Lüğet , Mosko 1974 , p.342 -

31- V.V.Radlov , Türk Halkların Lüğet Tecrübesi , cilt II , p.1040

- 32- V.V.Radlov , Gösterilen kaynak , cilt II, p.1040 , Ş , Türkmen – Rusca
Lüğət , Mosko 1968 , p.206
- 33- V.V.Radlov , Gösterilen kaynak , cilt II , p.1040
- 34- V.V.Radlov , Gösterilen kaynak , cilt II , p.1041
- 35- Karaim – Rusca Lüğət , Mosko 1974 , p.342
- 36- Kırkız – Rusca Lüğət , Mosko 1965 , p.177
- 37- Kırkız – Rusca Lüğət , Mosko 1965 , p.435
- 38- Kırkız – Rusca Lüğət , Mosko 1965 , p.455
- 39-Azerbaycan Dilinin Diyalektoloji Lüğeti , Baku 1964 , p. 151
- 40- S.Y.Mallov , Eski Türk Yazıları Abidesi , m-I , 1951 ,p.118
- 41- S.Y.Mallov , Gösterilen kaynak , p.4
- 42- S.Y.Mallov , Yeni Sey Türk Abideleri , m-I , 1952 , p.81
- 43- Tomson Stein`ın Çin`in Kuzey Batısından Topladığı Metleplerden ,
.Eser 1912-ci yıl`da Landon`da çap olunmuşdur

44- Eski Türk Lüğeti , Leningrad , 1969

45- Eski Türk Lüğeti , Leningrad , 1969 , p.471

46- L.Z.Budagov , Türk-Tatar Mukayiseli Sözlüğü , cilt II , 1871 , p.69

47- Şeyh Süleyman Efendi Buhari , Lüğet-i Cığatay ve Türk-i Osmani , cilt I , P.231

48- V.V.Radlov , Gösterilen kaynak , cilt II , 1-ci Bölüm , p.90

49- Eski Türk Lüğeti (1071-ci sıra) L.1969 , p.471

50- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti , Bakı , 1964 , p. 588